

АРГАЛАРНЫ, КУРЛАВЫРЛАРНЫ АЖЫГЛААР

НАЙЫСЫЛАЛДЫН СОВЕТСКИЙ РАЙОНУНДА

Даг-Ужу Шагаан-Арыг хемге, ооң кыдында чат-тылган шынаага четпейн ара донтаап, хандыр боданган-зыг чыдыпкан. Тыва араттар-ның даштыкы электеринде биле демиселинч төөгүлү база бир ары болуп турар тураскаалдыг Даг-Ужунда ырак эвес Эр-Хавакта «УТКА 25 чылы» совхозтуң хойжузу Полит-оол Шаңмак кыштагалап турар.

Чангыс бо кыштагда ам чээрби алды чыл челе бердинис — деп, ол чугала-лады. — Кала-даа, Москва-даа командироккалап челе береш, ол — кезде ажыл-агый ажилдакчыларның профивелдеринин ТК-ны-ның кежигити, бо Эр-Хавакке далажыр, сагыжым мында кижидир мен ийи.

Малчының кыштага, ооң девискээр-намыс еске кыш-таглардан барык ылгал чок. Одары моон таарымчалыг, оят-сигени элек, соок-на-ыскыдан элэн ижын чер-лер хой болбайн аан. Ын-чалза-даа хойжуга Эр-Ха-вак — чоок болгаш эрчим булуң, Чогум чүте мындагы? Анаа харыялап болбайн аан. Кады өг-бүлө туткан эки Анай-биле чээрби хар-лында ол мааңа көжүп келген. Оларның анык чы-дары бо черге эртен. Кыш-тын үрүп турар ажыг соо-гунда-даа, чаштың кавыска-нында-даа малдан продукция аларын эвезелткенер. Өг-бүлөгө таварышкан бүгү үүлени улугерлиг өзү-биле мыдып келгенер. Хойжулар-га Эр-Хавак база шынчы ба-раан болган. Ынчангаш По-лит-оол Шаңмактын сагы-жы, күзел-бодалы Эр-Ха-вак-биле тудуш. Ол бодун, күш-ажылга хире-шаан бо черден тып алган.

Хойжунуң кадында тө-рүүр чинге-нарын дүктү 410 хой бар. Хүлээлге бил-дингир болгаш тода: малдың чангыс-даа байын хоратпа-лы, очка-менди карактарын, төрүүр чүс хойдан-на сөөн беш хураганны өстүрер, бир хойдан-на 3,1 килограмм дүктү кыргып алары. Эр-кен чылын П. К. Шаңмак төрүүр чүс баштан-на 87 хураганны камгалап, бир хой-дан-на ортумаа-биле 3,7 ки-лограмм дүктү кыргып ап берген.

Малчынын алыр, продук-ция көвүдери, шына-ны кижидери-биле эртен чыгын ол база-ла чачыккан айы-биле Хендере-Бажын-че ботангап көшкен. Чай-

лагже үнер орук-суур ырак болгаш кадыр-берт. Ынчан-гаш мал-маганын чедер че-ринге ийи хонуп чорашаң чай-ладалдып үндүргөн. Ырак-узаакка чааскаан чоруур эвес, хойжу өөрлери Седи-оол Монгуш, Алексей Дор-жу, Дашты-оол Түлүш олар-биле кады бир дем болуп ал-гаш чорашан. «Бир дем болуп

домей. Эң чаагай дүжүт өс-түрүп алдыр дээр тараажы, механизатор бүдүн чылдың дургузунда шөлче сагыш са-лыр. Хөргүнү чемишчидер, ооң шыгы, харын сугатка ажыглаар, өске-даа ажылдар төнмейн туруп бээр болгай. Хоюус ийи айның ортаа үезинден оолдан эгелээр. Малдың чаш төлүн ажаап

барымдаажыгаш малчынар-да чок. Хойну, ылаңгыя малдың чаш төлүн ажаап доруктура-рынга кайжаа-хорааның таа-рымчалыс сүргей: ооң ишти дегем, чылгы, сайылгаан-ныг. Кыштагда кудук база бар, мал чемери элэн курлавырлатынган. Дуржулгалыг, ажылта

үезин 0,5 хуу чингедирин планга немей кийер дээр даалга-дыр.

Партияның бо даалганын күүседириң аргалары, кур-лавырлары чер бүрүзүндө бар. Ону П. К. Шаңмак ба-за, бүгү совет кижилер ыш-каш, дилеп тып турар. Кур-лавырларның бир чингээ одар-белчирлериниң шын, эртемге үндөйлөз хуваа-даын тургузары болур.

— Мал ажылының про-дукциянын көвүдери, ооң шынарын кижидер дие, чангыс чеге коданарын тырмашы чугула. Эртенги кадыг хойну сүрүп үндү-рде, кожа кыштагларның малчынары орук, одар чан-гыс болганын үжүрүндан манажыр чоруктар бар — деп, ол чугалады.

«УТКА 25 чылы» совхоз-туң Арыг-Узун салбырынң № 3 бригадала хойжу кодан-нарын бир кезек одарлары кызын-тар, а чамдык шөл-дери ажылгатынмайн ээн чыдар. Чикээ, Ак-Халда дөрт кыштагын одары чан-гыс, эртен хойну одарже үн-дүрде манажыр. Ол ыш-каш байдал өске-даа кыш-тагларда бар. Оларнын калбартынын аргалары, курлавырлары бар болуп турар. Докпар-Борада ко-чун эки кыштаг хагынган. Совхозтун төп салбырынң чогууда Ногаан-Даш база бар болгай, ону ажыглаар херек. Малчы Төрөзүнчү мал өстүрүп ажаап чорашаң Терезинде кыштар ажил-гатынмай турар. Кадыгга кыштагларга бөдүүн кайжа-лааны тудуш, ол черлерин дайып ажыглаар. Төрөсө шыгырак коданарын оларга кадылап болгай. Совхозтун директору С. Мисосын, кол зоотехник Н. Бушка болгаш өске-даа удурткуч-лары, специалистери мал-чынын бо саналын кичээп-теге алыр боор.

ССРЭ-ниң Дээди Советин-де соңгулдалар хунинге ук-куптур малдың чаш төлүн очка-менди ажаап өстүрер, Тываның 40 чылынга турс-кааткан шалыпчы 40 неде-ляның хун бүрүзүн бедик бодурукчулуг хун болдулар дээр карак кызып ажылдап турар П. К. Шаңмактын ажыл-херээ — өске эш-өөр-деринге өзүлүг үлгер.

Эш-өөр-биле чугалажыр-да, маргыжарда, хураалдарга санал бээрде хол-даңч бол-гаш дөштү ол бөгүнүң айты-рыларын думчукка керттип, боданыр, шүгдүр. Бөгүн-де чугула амдыралдык үзүл-болза, СЭКП ТК-ның де-кабрь (1983 ч.) Пленумунга СЭКП ТК-ның Чингиз се-кретары Ю. В. Андроповтун чугааында күш-ажылдың бодурукчулугун бир хуу б-дидерин, продукциянын бот-

МОСКВА. Хоорайның муруу тала-зында найысылалда эң улут районнар-ның бирээзи—Советский район туруп турар. Ооң чаагайыды туттуган таа-рымчалыг квартираларында 420 муң москвичлар чурттап турар. Чүгө сөөл-гү 5 чылдың дургузунда аңаа 16 муң квартираны туткан, 36 муң кижи ботта-рынның чуртталга байдалдарын экижит-кен.

Он бирги беш чылдың оонаалдарын хуусаа бетинде доозар талазы-биле со-циалисттик чарышты калбартыпшаан, Советский районун күш-ажыкчы кол-лективтери чурттуң экономикаын хөт-жүдериңе боттарының төлөптин са-лымынның кирип турарлар. Улетүр бодурукчелери баранын продукциянын бодуур болгаш ону сайгарар талазы-биле оонаалдарының күүсөлдэни чы-дың-на хуусаа бетинде доозуп келген. Беш чыл дургузунда 25 миллион рубль-ден хөй пландан дашкаар продукцияны бодуурган.

Ажылдап турар заводтарын болгаш бодурукчелери чарыштырың база тех-ника талазы-биле эде дерининиң эртем болгаш техниканың чедикшиктерин

шигээдириниң, кымылларның чаа хе-вирлери бодуурениң талазы-биле ажыл ында уламчылап турар.

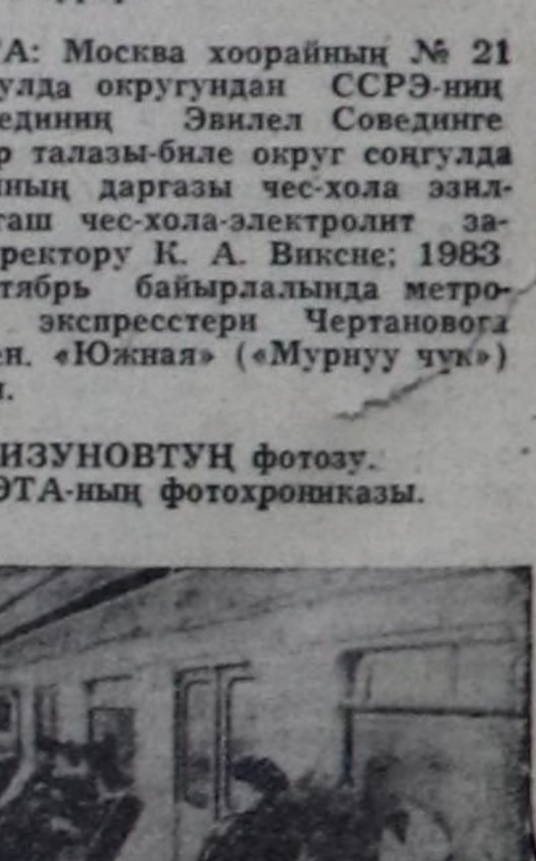
Амгы соңгулда кампанияны СЭКП-ниң XXVI съездинин шийитилерин, он бирги беш чылдың оонаалдарын амдыралга ботандырамы дээр демис-селди харысалгалыг үе-чаадында эртип турар.

Найысылалдың Советский районунуң ажыл-ишчилери, бүгү совет улус-биле бир домей, СЭКП ТК-ның декабрь (1983 чыл) Пленумунуң шийитилерин ийи чүгүлдүзүңүшкүн-биле хүлээп ал-ган болгаш совет инициативиниң эконо-мик, социал-политиктик болгаш угаан-бодал хөгжүлдэниң калбак програм-манын амдыралга ботандырамыче боттарының күженишкисини угап турар.

Ажылчы чоннарын коммунисттик кижизилдизиниң айтырыгларына район-да улут кичээгенин салган. Бистин кү-рүениң соңгулда системанын, чурт-туң эрге-чагырганын дээди органынң депутаттарына кандидаттарын дугай-ында районун бодурукчелериниң бол-гаш албан черлериниң агитаторлары соңгуучулар-биле ужуражылгаларга чуга-лап берип турар.

ЧУРУКТА: Москва хоорайның № 21 Совет соңгулда округундан ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Эмилел Советинге соңгулдалар талазы-биле округ соңгулда комиссиязының даргазы чес-хола экил-дирер болгаш чес-хола-электроник за-водунуң директору К. А. Виксне; 1983 чылдың октябрь байырлаалында метро-нуң ак-көк экспрестери Чертановога чедип келген. «Южная» («Муруу чук») деп станция.

Ю. ЛИЗУНОВТУҢ фотоу. СЭТА-ның фотохромказы.

КОДАННАР ХҮР-ДАА БОЛ

«Мөгөн-Бүрен» совхозтун чүгө хой малы безин чээр-би сес муң баш чыгым, а ошук, сардык, чылгы малы-ның баш саңы арын. Бо хүннере малчынар кодан-нарында малдың кышкы бай-далы калдып, малдың ажаа-даа, чыгаргалың, чангыс-кадыг, сугтаргалың кам-чаар-организастааныл? Мал-чынары дүвүрүдүп турар ай-тырыглар бар бе? Бо ай-тырыгларже ында улусчу контролёрлар кичээп са-лып, кыштагларга рейд, хы-налдааларын план өзүтээр чоруткан.

Совхозта улусчу контро-льдүк кол бөжүнүң (даргазы партком кежигүнү С. Дел-гер-оол) постуларын чорут-кан хыналдааларын өзүтээр алдыр, ажыл-агыйда алдан ийи кодан хой, үш нодан өшкү кадарчыларын кыш-тагларында алды чүс тозан ажыг тонна сигенин чеди-рин, кайжаалаан. Мал чем-чедириниң кыштыг чок. Оон чарымдалын, кадыла-лын хайгырчылар хун бү-рүдө контролга алганынган чангыс-шынчынар чок. Кон-тролёрлардан коммунистер Ч. Дарын-Базыр, Х. Сен-гаш, Х. Конгаржал олар хы-налдааларга Илемчилгир кир-жи, партиянык даалгаларын ак сеткилдиг күүсөдип кел-

генер. Кыштың башкы айы эртин, январының чыкыла-ма соогу турза-даа, совхоз-туң түс-түс коданнарында чангыс-даа баш шээр бол-ган. Ыза элдер өзүганаан, самчыл-чарыгдал чок. Малдың деңгел-күжү эки, кыштагларын хур-чаагай эртин турар.

Совхозтун чамдык кодан-нарында хой оолдашкыны түлүктөй берген. Баштайгы төртүтүнген бир муң ийи чүс хире хураганнар онча-менди.

Малды, ылаңгыя хой, өш-күнү сугат-биле эки хан-дырмы кышкы үеде бир жу-гула айтырыг. Ону совхозта таарымчалыг организастаан, шээр мал коданнарында ал-ды водовоз үзүктел чок ажылдап турар. Комсомолчу чолаачылар В. Мамык, А. Иргин, В. Чорган малчы-нарже сугну үзүктел чок че-дирип келген. Бо хүннере-ги байдал-биле алдырга сов-хозта сизин курлавыры чет-чир.

Кыштагларын — хар-ысалгалыг кампания. Ын-да дарый чайлатса чогуур четпестер, чамдык берге-дешкинер бар. Чикээ, ре-спубликаның Суг ажил-агый министрствозунуң шү-гүм-биле ажылгала кий-ген ийи кудук үрелген, шуут

ажылдааган турар. Оларын дарый ажылгала кийер та-лазы-биле министрство кан-кан практиктик дуза көр-гүзүр ирги? Малчынар ону четтикпейн малчап турар. Чамдык шээр мал коданна-рында суг кудар савалар, доскалар чедипшес. Мал-чынар кодан чырыдар лам-паларны, керосинни, сол-якны аажок хереглеп турар. Хойжу бригадалар төптө-ринде кызыл-булуннар док-таамал ажылдап-даа турза, малчынарың амдырал хандырылгалында четпестер бар. Ылаңгыя чунар-байжы-нар туттунмаа. Ырак-уза-ка малчынарга солун, сет-күлдер чедирилгези үзүкте-ли берилээр.

Районунуң улусчу контро-ль комитети, «Мөгөн-Бүрен» ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтарда улусчу контро-ль бөлүктери мал кыштаглар-кынынын үезинде хыналда-ларны доктаамал чорудуп, шийитилеэ чогуур өске-даа айтырыгларын боттары-ны хураалдарына сайгарып, чогуур органынын муруну-га тургузуп турар.

А. БЕГЗИ, Мөңгүн-Тайга районунуң улусчу контроль комитети-нин штаттан дашкаар ин-спектору.

ЧАА ПЕКАРНЯ

Сүт-Хөл районунуң «Октя-брь 30 чылы» совхозтун тө-лү Баян-Тала суурда чаа пе-карня ажылгалап кирген. Суурун чурттакчылары болгаш ыраккы коданнарда малчынар хлеб садып алыр дээр уе-шак чидирип, ыңай-бөөр чорбастаан.

Чангыс чер чурттугларын болгаш кыштагларда ажыл-дап, чурттап туруп малчы-нарын хлеб-биле үзүктел чок хандырап дээр Татьяна

Сатка удурткан хлеб быжы-рыкчылары ийи элечег-би-ле ажылдап турар. Олар бир быжырада-ла 2 тонна хле-би быжырып үндүрүп турар.

Хлеб быжырыкчылары ооң шынарын экижидеринче онза кичээгенин салып ту-рар. Чаа пекарняга быжыр-кан хлест малчынарже ав-томагазин-биле чедирип са-дыгларын организастаан.

О. САВЫН.

Черниң кежиин четтирер дие

ХӨРЗҮНҮҢ ЧЕМИШКИРИН ЭКИЖИДЕР

АНЫЯКТАРГА ҮЛЕГЕРЛИГ

Тракторлуг эртежик-ле ол аъттангыр. «Дон-Терезин» совхозка трактористтер ажил-дашкандан бээр ам 30 чыл ажа берген. Соодаачы Сангы-наевич Монгуш ол үлери-ниң иштинде элек дүжүт дээр кызымак ажылдап келген.

Механизатор билин үр-гүлүч бедидин, чоорту кал-бак мергежиян трактористтер апарган. Кайы шөлге кан-дыг кемичидилгени төп, чуну олуртса экил, сугаттыг таарыч чорударлы дээрин ол эки билер. Хоочунуң дуржулгалың ажылдап, ажыл-агыйның удурткучу-лары, анык специалистер оон-биле бо-ла сүмөлээр.

Амгы үеңиң аныктарын адаарынын, ажил-херекте-риниң төлөттиң уламчылак-

чылары кылдыр кижизиде-ринге, күш-ажыл хоочуну-нарын арга-дуржулгалын, би-лини ажилгаларын дуйа-нында, хемчеглерин хоочун механизатор чүгүлдүзүңүп дедиктип турар. Аныктарын ажылга өөредип, арга-сүме-ни дамчыдырың сагыш са-лып келген. Дай-оол Оор-жакты дагынын алган ажылдап турар. Ол дагы-ныкчызының иделгенин ыш-кымай, даанган ажил-хе-рээне кызымаан көргүзүп, ажылдап чорур. Сергей Ооржак, оң иштери Борис, Ома, Александр Ооржак-тар хоочун механизаторуң арга-сүмезин дыңаап, дур-жулгалын өөренип чорур-лар. Дагыныкчының дөрт дугаар огу Олег адамы ыш-каш механизатор. Ол сов-хозта муракчы тракторис-

терин бирээзи. Соодаачы Сангынаевич он уругуну адамы. Уругулары-ның келир үеңи дээр, олар артем-билитиг, мөзүлүг ха-маатылар болзун дээр ажил-дап чорур. Оң улут огу Борис элт комбинацияла машинист, уруу Майя баш-кы, ооң бичези Лилия эмиң уялмашкын дооскан. Адамы-ның аалында ам-даа беш уруг бар. Олары школада чедикшикниң өөренип турар.

Ак көдө Советиниң депу-тата, күш-ажылдың хоочуну Соодаачы Сангынаевич бо хүннере малчынарың кыштагларынче мал чем-и өөртүр эвезену удуртуп ажылдап турар.

Ш. КУУЛАР.

Көдө ажыл-агыйны улам ийи хөгжүдериң кол ула-нымыштарынарын бирөөзи хижизидиле болур дээрзи партияны болгаш чакынып шийитилеринден билдингир. Ынчангаш минералдык че-мишчилдизиниң бодуури чылдың-на көвүдөп турар. Чемишчилдизиниң бистин республика база хойну ап турар.

Хөрзүнүң үргүлүч ишчи-лери, аңаа үндөйлөш шөл-дери айы-биле агрохимиктиг карталарын тургузары че-мишчилдизге чакырынга улут ролюдуг. Хөрзүндө надыг бодуумелдерини хойун бол-гаш калдыг бодуумелдерин эвезикти ол ишчилдизиниң түннели чугаалап бээр. Шөл бүрүзүңе калдыг чемишчи-лдерин чүү хире хемчээл-диг чажары ыңаң билдине бээр.

Тываның тарылга шөлү-нүн чеден хуузу сарыг хө-рзүндө тургустунган. Оон үжүн ийи хуузу — кара-са-рыг, он үш хуузу — чыры-сарыг, өскөн — шупту са-рыг. Кара хөрзүн бүгү та-рылга шөлүнүн чүгө чээрби беш хуузуң ээлеп турар. Оң иштинде өзүлүг кара хөрзүн — тос-ла хуу. Кара хөрзүн чемиш-биле байдал болгаш экине дүжүктүр.

Республиканың химик-дизге станциязы тарылга шөлдериниң шуптузун ийи-чизен. Шинчилдизиниң 572,8 муң гектар шөлүн 414,2 гектар — оларда бол-гаш сизин шөлдер. Шинчи-

лдер шөлдериниң хөрзүнү болгаш ооң дүжүктүрү аны-агый дээрзин көргүскөн. Сөөлү чылдарда хөрзүндө фосфор, калий болгаш ири-ди дыка эвезикен. Бо боду-мелдер хөрзүнүн дүжүктүр бодурунга чугула. Аңаа үеде фосфору эвезиш шөлдер та-рылга шөлүнүн чүгө незини ээлеп турар. Бо көргүзүп чүгө алган чылдарын ор-таа үезинден бээр безин чээрби үш хуу кудулаар. Ылаңгыя Бай-Тайга, Ба-рыны-Хемчик, Чөөн-Хемчик районнарын девискеринде фосфор дыка эвезикен. Суг-гатыг черлерин 70—80 хуузуңда фосфор чедипшей турар, ол бодуумелди суг шүрөп наамаан.

Төп районнарын тарылга шөлдеринде фосфор өске ра-йоннарында дээр. Ын-чалзакко муруну чылдар-нында дика эвези эвези-жөн. Бо байдал ылаңгыя Каа-Хем, Бин-Хем районна-рың шөлдеринде дыка ил-ден.

Республиканың шөлдерин-де калий база эвези. Ындыг турбуже, чамдык агрономнар калыңдыг чемишчилдизини чедир үлөвөйиң турар, ол туржук үк чемишчилдизини анык биче дикип ту-рарлар. Калыңдыг чемишчи-лдериниң чашпайн тура-рында хөрзүнүн калың-улам-на эвезикеп турар. Ал-дан чылдарын ортан үезин-де эвезиш калыңдыг шөлдер тарылга шөлүнүн 15,8 хуу-зун ээлеп турган болза, ам-

гы үеде 47 хуузуң ээлеп ту-рар апаргаш. Калың чедип-шес хөрзүннөр барын ра-йондарда хөй, төп районна-да муне чүгөр. Ынчалза-даа сөөлү он ажыг чылдар-ның дургузунда калың эвезиш хөрзүнүң шөл Бин-Хем районун девискерин-де 10,6 хуу, а Каа-Хем ра-йонда 13 хуу, Тандыма ра-йонда 22 хуу улгаткан. Ол шөлдерин калың-биле чемиш-чидери негетинип турар.

Республиканың химик-дизге станциязы ажыл-агый бүрүзүнүң шөлдериниң шин-чиле көргөш, шөлдерге агро-химиктиг карталарын тургу-зам. Кайы шөлде калдыг бодуумелди чүү хире барын, ол шөлдерге минералдыг болгаш органиктиг чемишчи-лдерини чүү хире төгерин ол карталарда тодогай айтыккан. Ындыг турбуже, дыка хөй ажил-агыйларын агрономнары ону херекке ал-байн, ажилыга ажилгалап турар. Ук агрохимиктарлар шифафтарда алып чыдар, чамдыктары чикчилээн азы ортуп калылаан.

Минералдыг чемишчил-дизини чарыдап аларынын болгаш органиктиг чемишчи-лдериниң белегизини планнарын тургузарда кара-чангыс үндөзүн болур доку-мент — агрохимиктиг карта. Шөл бүрүзүңе чүү хире чемишчилдизге чажары калдыг чемишчилдизини чар-жарып айтыр документ — база-ла агрохимиктиг карта. Агрономнар ону ажылгалай

турарындан чамдык шөлдер-ге чемишчилдизини хөдүн эртер хойну, чамдык шөл-дерге кызыл эвезиш чажы-нып, ооң уламындан хөрзүн-нү дүжүктүрүң чедип ал-байн, харындаа үрөп турар-лар. Ынчангаш агрохимик-тиг карталарын ажилгаларын чурумчулар, чемишчилд-изини аңаа үндөйлөп ча-жары чугула.

Тываның хөрзүнү чиник, оң уламындан хатка бол-гаш сугта алдычыл. Ындыг хөрзүңе органиктиг чемиш-чилдизге чажары улут роль-дуг. Маңаа мал болгаш күш өдөөң, ойт-сигени болгаш үнүш аймаан, чурттакчы черлериниң богун ажилгап болур. А бистин республика-да чугаа мал өдөөң ажилгап турар. Ону белеткеп турары-ныс база шын эвес. Эдентти канчаар оонаалындан бол-гаш чүү хире үр шыгжаа-нындан оон ирири болгаш шынары улут хамаарыла-лыг. Ылаңгыя шала ирзөн өдөттин шынары эки. Ында азот, аммиак болгаш органиктиг бодуумелдер хөй.

Республиканың дыка хөй ажил-агыйларында өдөтти бичил-бичил кылдып оваа-лап турар. Ындыг өдөк до-луп калыр, азотту хойну чы-лирер, бок үнүшөр үрезини ирвес болгаш оладан ар-туп каар. Дон өдөтти өдөк чаштырар машиналар-биле чаштырар берге. Уерт-трактор болгаш волокуша база ону шөлге опта дески-леп шыдаас. Оон ыңай

өдөтти хөрзүн-биле дүрген холуштурары чугула. А бис-тин республикада ону ыш-чаар кылбайн турар. Эдөтти ыңчаар белеткээриниң болгаш ыңчаар чажарының ажык биче. Черге чажып каан чылдарда оон азоду, аммиагы болгаш өске-даа бодуумелдери дыка дүрген бо-лур. Чемишчилдизини ча-жып турза-даа дүжүктүн чы-ныс болуп турар бир кол чылдагааны ол.

Органиктиг чемишчилд-изини минералдыг чемишчи-лдиле-биле калыңгай чажары элзөн таарымчалыг. Ынчал-закко чамдык агрономнар бо ийи чемишчилдизге бу-дүмелдерин таарыштыр са-нап шыдааган баар тавар-гыларлар бар. Оон ыңай калдыг кылытураны чемиш-чидерини база өөренип көөр апар. Хөрзүнүң болжаа-ларының кайы үезинде (хөрзүнү чардар, кылыти-наастарда, үрезин чажарда) чемишчилдизге чажары оон дөштүңне база улут хамаа-рылаагы. Чемишчилдизини хемчээлин, кайы хире ханы чажарына база барымдаалар херек. Шөлдү эвезиш-да болза, чемишчилдизге, чемиш-чилдизиниң бүгү дүрүмдерин шыгыны сагымы херек. Ылаңгыя бодуумелдерин хемчээлин көвүдөдип азы эвезишчид болбас.

Н. АЮШИНОВ, республиканың Химикши-те станциязының агрохимик-чил бөлүгүнүн начальниги.

Баюшав Кераззиниң кир-
жикчизи курунелерниң По-
литиктиг консультативтиг
комитетиниң эрткен чыл-
дың январь айда Прагага
болган чөвүлел хуралынга
болгаш социалистиг чурт-

Афганистанга болган
өөредилгезиниң системазын
ларын кол сорулгаларның би
Беш чыл бурунгаар Афгани
бүгү чонунуң 90 хуузу бижи
дге, ортумак, профессиона
өөредилге черлериниң калбак
густунган. Бижек билбес чору

курстарда миллион ажыг

тарным удурутчу, партийчи болгаш куруне ажилдакчыларының Москвага болган июнь укурайышкынылга алээн хой саналдарын кылган турган. Амгы уеде эске саналдар-биле каттай ол инициативаларын Стокгольм чыгыкына чутал-жуп көөрү-биле албаншугу-биле кирген. Ол чыыштан Европаның улустары тайбынчы камгалдан база быжгылаарыне, аңгы-аңгы нийитиле тургузулгучуртта аразына тайбынч кожа-хелбэс догунаашкын-үрүчү удуранып келген, адаткын соонда дүжүп бээр укурга таварышкан, Мадрид маңдашын бугаар ол конференцияны ийи үе-чадалыг кылдыр эрттирер укурлук. Бүзүрекилген болгаш айылк чок чорукту быжгылаарының талазы-биле хемчеглерин Стокгольмга чутал-жып көрөш, худалэн алыр укурлук. Ол хемчеглер Европа димше шериг талазы-биле дуур-дедир кезенир чорукту кошкадырыне угланган болур. Айылк чок чорукту улам быжгылаарының ойнаар ийик. Бир эвес ядродут чекес-биле баштайгы согушунун болбас болга, ийиги согушунун база турбас болгай. Оон түннелинде ядродут дайын нийи төрелгетениң амьдыралдында моңезин-биле ал октаткан болур-дур. Варшава Керэ-зиниң болгаш НАТО чурттарының аразына кайы-даа таладан шериг күжүн ачык-тавазының болгаш тайбынч харылзаларын тударының дугайында керээлерин чарар болза, улуг укур-дузалыг болур.

ринге база хамаарышкан турар укурлук деп ол санаттар. СССР ол мышка да, бычкы өөредилгелерин хемчээли кылыгалаары база сүмөлел турар.

Боттарың даштыкы по-литиказын, эки чутулдуу кылдыр ядродут да-йынын болдурулузун со-рулазын салып, турар со-циализм чурттарының ту-ружун Стокгольмга нейтрал-дыг болгаш кая-даа ты-шышпаан күрүнесинде ми-нистрлери эки билеп көр-гөтпөр. Ол, калачан.

[illegible]

Опер эрттерден дугайында башынтуп эрткин чыдаң кузунуңда ол човуелд хурадаң кыркыңчылеры курувелеңиң телозлекчиринеңиң Мадридке журажымышкының АКШ-тың куштут удураанышкыны бооп турза-даа, хулуп алаңы билдинтип, Америк делегация баштай ыңдыг чымышты кылдыр дугайында башы савадарың хулуп албайн туруп-туруп, оң соонда нинитге таарымчылыг дугуожукланы чепи алынчыга

ТАВАНА. (СЭТАЯннор, орн.) Куба найсымдалып айыныптыр чурттал турар айоннарынын бирээси — "егеледе Ленинни мемориалы амыдарынды байгырып куулаы болгон. Оң чогаа-чыкчымы — сурагылз куба куулуоттор Тельва Марин. —" "Ленин даан-аа" тургалла. Аяа 1924 чылдым, январь 27-де Гаага аянды ажалыч чоңнары ажалчынынарын белгелештараачынынарын далайгай-еэ эң баштайгы куууезинин тургузучу-унун дугайдымда туу-ааскаал кылдыр олива мшамы олурткан. Бот-боттарын жүрүп октажыл, солчул тур-аага даагай кыргыс суууу-е-ча-чагырталарын куууу-е-ча полиция ол мшамы" "маш

нистанның анықталтырыс демократтық ұйымдарының кеңестерінің хей курстарға кінәздерін әкі туралы әртүрлі турар.

Мазары Шағиди коорайдан келген патриоттар Лайкым Рознер болған Лайкым Сурутан (чурукта).

М. ОЛИМОВТЫң фотосы.

СӨТА-ның фототүзүмдері.

«Нияти-билиг болгаш профессионал школанын реформазынын кол узганышыннары» деп СЭБП ТК-нын элевелин бугу коллективтер чугалташп, таныхып, өөренип турар. Бистин шко-
назын башкылары база бо-
лаалы-биле санал оналгын
олчул, хуралдааннар. Мен
дег класстарга башкылар ту-
рар мен. Школа реформазы-
нын төлөвдөлийн төгүсүл
журдузалыг документ деп
билдим. Инда кирген чу-
дурни долдуу-биле дегем.
Ылангыда мында
класска өөреникчилердин
нын чоорту 25—30 ки-
чедир дээни таарымчалы.
Чуге диег ыччан башкы-
нын коткал өөредилге
өөреникчилер-биле аж-
даар үеин көгүдээр.
Оон аңгыда башкылар
кычкээл үеинде уештар
кампап алыры-биле самб-
ларын шугумуг бол-
гон.

КИЧЭЭНГЕЙНИ – КӨДЭЭ

Нийт бидиг болгош профессионал шкoлaлaрын реформазын кол угланышгылтaры-биле танышжылга болгаш ону чугааглыг көө-дөстүн республиканын шкoлaлaрында чоруп турар. Кызылда педагогика институтунун физика кафедрaзын хуралын реформазын материалдарын чугаажырына шугуту башкалар шыккен. Реформанын кол аланышкыларынын 30, 31, 39-ку чүүлдеринде башкы кадрларын белеткелчиге чадая көдүрер, педагогика институтунда уругларга аягыла сундулут айыстарын кирип алыр болш кедээ шкoлaлaрыга онза чүгчегей салыр дээр саялар чугааажышкынын кол көзө болгон. Чүе диге бистин институтуvsун кол сорулгала болза республиканын көдээ шкoлaлaрына шкындар белеткээри бол-
кыларывыстын кошкан леткелинден. Ооң чылдагыны чүдөл?

Бирдэе, физика башкырып белеткээр болгаш оң деңгилерин аңаа сонуу-
лын сундуктурар ажык чөтөстөр бисте ам-даа бичкестерин чайладырын чамдык toda хемчегтер майда адагылаан. Чийгэртем болгаш методика лаазы биле бөлгүмнери ажылдын улам экинжиде оларын тематиказын шкoлa физиказы-биле холбоар, ам көдээ шкoлaлaрдын келген студенттерин хайу-биле хура-тудар. Лекциялар болгаш кичилээр үеинде өөрени турар материалдарда шкoлa программанын айттырыларынa доктор дээр ооң даа өскө.

Иинде, физика башкырып белеткээр тускay физкульт бисте чок. Ийначыгаш бистин доозукчуларга биле болгаш.

[illegible]

ды танышыр кылар, немед-
де мергезигителер кытыр үе-
ни кампай алтар. Ооң-биле
черегестин эге класстарыны
кушажыл кичээлдеринге
ажыглаар өнүгү саазыннары
болгаш өске-даа көргүзүм ма-
териалдарын, орус, тыва дыл
күчээлдеринге дыл сайзыра-
дырынга ажыглаар чуруктар-
ны хейнү үндүрүп, школа-
лары ооң-биле хандыраы
улуг ужурдузалыг.

С. ЛЕНОВА,
башкы.

Бай-Тайга район.

ШКОЛАЖЕ

факультетинде кыриниң
экзаменири чылдыңна конкурс чок эртин турар. Ычанап шыырак билилги, салгыч чаланың абырун-тилер шилеп алыр арка бисте чок; кирил турарларның билиш школадан кошкак.

Оон айтыа бисти бир дүвүредип чорутуу түгүл физика башкылап бозотат деген башкылар школаларда өзөөш арткан, хой кезин өскө аямжалдары шичагыныт берген боор. Оон харазы-биле 6—7 класстарда физика шактарын өзөзш шақтык математика башкыларына үлөп бээр чорук кайы ковей. Кыжи бодол көөргө, физиканы эгелеп өөренип турар 6—7 класстарга дуржугласы улут, шыырак баш-

Кызылдары быжмылга дег. Ола-
та чылдагана-биле чамдык
кыштарларда физика каби-
неттеринин ажылы сула-
раан, кичээл үезинде дур-
жугалар ховартаан.

Ыңчангаи бистин инсти-
тутка өөренир күзүлдегери-
ни— ылангы физика-мате-
матика факультетинде арга-
лыга болза оолдарны иле-
редчи, шилип чорудары чүг-
дө институт башкыларынын
зөөс, харын республиканын
үлүс өөрүлдег чөринин
дөрт күзүлдегөөн болду-дур.

Х. СААЯ
Недир институту ду-
ни институту

Чичиги
ССРЭ-нин Дээдэ
Президиумун
В. Андроповт
олунуун айты-
харыяларын де-
й-инитиш бол-
жыс калбаа-бы-
көөрүн, ханы-
тайылбырларын
турар. Тайбыч-
дөлегениң уусу-
лук чок чорун
дугайнда Совет
гаж-мылаг чока
мшан, тайбыч
болган нини-
калбак нини-
дөлегениң
айтыргаларын
аңа сестидиг,
чугааламчы
эргеге, бир
дө чок болур
сестидиг чорун

лук деп. П. Варонн чугаа-
лук. Дөд эргениң болташ
бир дөд айтал чок болу-
рунук принцидине чок
эилэш, чөсегенишкени
ылаптыг дүжүр дугайнда
чугааламчынынарын кы-
лырынга белеңи АКШ-тың
администратцияз илерег-
дөөр болза, оң төлзөкчи-
лериниң меделедерин аме-
рик чакзактың херек кыры-
нда бажымарынга ам дүүш-
көн болур нийк. Социалис-
тик чурттар — маргылдаа-
мы бүтү айтыргаларын
чаалажымышынарын ар-
газы-биле нинитирээриниң
чайгыш чок талазакчыла-
ры. Чогучалмыг хой санал-
дарын кырген ол Бистец
политиканы ол дөөрө,
тайбычымы күчүрүмү
аынга таарымчалыг хары-
даалганын, политиканын

дир эгилр ужурулук. Ы-
жажок Европаның
бүтү дөлегениң уаусты-
маларын АКШ оң
жыг турар. Нини
даштыкы политиканы
дун турар социалист
тур Вашингтондун
ылычынаашымынга ки-
шымдарас. Ядролук
чаа ракеталарын Баг-
Европата тургузуп эгер
байдалды өскөрткөн дө-
нөп болбас.

Онаа чугула жуу-дүз
тайбыч совет саналдары-
рун күштүг болз арты-
лары Ю. В. Анд-
айтыкам. Ол санал-
амдыралаа ботандыг
Европата болташ бүтү
гейге идежегир чорун
чадазын бедирегине,
гей байдалын нинитиш

Тайбыңны камгалаарыңа бүтүлө чүддөдөр кыларыңа СССР-нің шпигиттерилинч дутайында эш Ю. В. Андроповтун харылары база катал тодарай бадит-каандыр дел, Чехословакияныч «Руде право» солуну бизжэн, Боо-чепскети эидере бадутерин соксадыр дашо Совет Эвилели могаг-шылга чокка демсикен турар. СССР-нің чагылгыз чок ол демисел лешинчи даштымы политиканыч, СССР-нің Тайбыч програм-мазыныч принциптеринге бүрүн дүктүр турар. Европаны ядролук чепскетен бүрүн хоастар дашо Совет Эвилелич чаныш-сыныч чок демиселди делейгенич ол динини күлү улаустарыныч күлөл-соруунга дүктүр турар. Европаныч улаустары америн ядролук ракеталарынч хөлө-лөтүн алганга эвес, а тайбыч дашо чок чорук-тун, күрүлсөр аразынча идегесир кырттааларынча байдальна чурттаал ужу-луга. Амдымында ораш-тааында АКШ болгаш НАТО талазы бие ош эвилелтеринч сарымыз бамзымы кылал амычк океталарын Барылы Европалга түргүзүп эзелегеке чедир турган байдале де.

Делегейде херек кыры байдалды, НАТО чуртты-нч бүтүл эзелегеке АТ-нч дашо байдальны дайын-жамышканыч дашо аймаылг кылдыр жүшгени Ю. В. Андропов дашай айтканч дашо Польшаныч «Трибуна ак-солук» демделгэн. Вашингтонун агрессия полит-ын совет улаутукту кычар канчар көргөин Евро-ныч болгаш бүтү дэле-ниц миллион-миллон ки-лери, дешингенич хой-нч туш бүрүн дөткити түр АКШ-тыч болгаш Бары Европаныч чурттары хоорайларында тайбыч далакчыларыныч күчүч чыксаалдарыныч хой ми-ллон кирижикчлери тай-совет чаа инициативалар дөткити турар. Социал-чурттар тайбыч дашо, селгенгенич дүкүч дашо демиселге найыр-биле, акы-дума эвилел-гир кады амыкдажыл-гир сымал каттышч Ю. В. Андроповтун хар-дарында күлгөрөн СССР-нч инициативалар Польша бүрүн бие дөт-турар деп, солун бизжэн.

США

ВАШИНГТОН. (СЭТА).
 ыңг чогуунг орбитазыга
 уткашчынар кылг
 туткунгерте удур АСАТ
 нг системаны Каттышан
 штаттарын чоотка чаа ше
 нгелгезин АКШ-тың хөй-
 итисининг килеин хайнык-
 ыргай. Америк эртемден-
 ерининг федерациянынг ме-
 гелеленде айтканы болза,
 Вашингтоннунг уч базмы
 космоска аягыларга боо-
 есектерин эидере бугуре-
 нинг аяалын» делегейге
 бадаан. «Ол талазы-биле
 еселенишкенин көтү-
 лүдээрдин чедип алмыгыз
 Рейтанын администрациязы
 ыңгус сунуургал чок болгаш
 космос чөпсез эидере бу-
 гуренинче бугу-ле аргалар-
 ыде шилчир бодап турар»
 деп, меделегелде демдег-
 лэн. Спунтиктерге удур
 еспекти шимизин хорур
 атайында дугуржулганы ча-
 ырг суруга-биле ССР-биле
 талаажыкчынарны доп-
 араан эгелгезин уч доку-
 мент Вашингтонгаан негизин

АСАТ деп системаның шенеудисе Пентагон кесекте ақаа удул салалдар турда-ла, хөй-ниниң удурламышыкына-нға шушү чөрүштүр чотан деп космосту бол-ш амыыл чок чорукту тыгырларынын өөренип иштуттүн үк меделегинде гаалаан. Космос чексете-ни бүдүрерине контрольду түзүрүгүни айтырларын гаалажып көөр дугайында вет Эвилелинги хөй сан-

нары Вашингтоннуң кылгыз элэгизин АСАТ системаның шенеудисе черепчиле турар.

«Удустарың салым-чолу президент Рейганның кара туразында ааклылашыкчы-лан хамааражы апаражы черте канчал болдурыз?» деп айтыргыны делегей шагда-ла шыгыгын тургу-сан. Ынчанга президент согулддарларының чылында американнар үк айтыргыны эки бодат көөр болза, чо-гуур деп, үк солун онзалат демедеген.

[illegible]

